

tutustuvan kannalta, jos hän ei saa käsiinsä muita, vielä suomentamattomia teoksia. Dennetin ehdotus esimerkiksi itsetajunnan kehittymisen syistä (s. 118) tai ajattelun ja kielen evolutionaarisesta kietoutumisesta (s.149) ovat jatkokeskustelujen arvoisia. Filosofian oppikirjakäyttöön teosta heikentää se, että muita ajattelijoita käsitellään niukasti. Aloitteleva filosofian opiskelija voi lukea teoksesta alun ja lopun. Fidemmälle edistynyt voi lukea kaksi viimeistä lukua. Alansa tunteva hakeutukoon muiden teosten pariin. Suomeksi lukevalle viime vuosina julkaistuista kirjoista paras valinta on Rauhanan *Tajunnan itsepuolustus*.

Erkki Niiranen

CALVINO READER

Italo Calvino, Kuusi muistiota seuraavalle vuosituuhannelle (Lezione americane. Sei proposte per il prossimo millenio, 1993.). Suomentanut Eina Suolahti. Loki, Helsinki, 1996. 198 s.

Kuusi muistiota seuraavalle vuosituuhannelle on samanaikaisesti avain ja johdanto Italo Calvinon omaan tuotantoon, kirjoittamisen taidon opas (niin teoriana kuin esimerkiksikinäkin) ja intellektuaalinen kirjallisuuden historia, jota voisi kuvitella käytettävän vaikka kurssikirjana edistyneemmissä kirjallisuuden opinnoissa. Ennenkaikkea se on kuitenkin sitä, mihin Calvino on tähännytkin — muistioita niistä arvoista, joiden ylläpitämisen kirjallisuudessa ja kulttuurissa ylipäättään hän näkee erityisen tärkeäksi aikakausien muros-kohdassa: "Olen ottanut tehtäväkseni suositella jokaisessa esitelmässä yhtä minulle tärkeää arvoa ensi vuosituuhannelle siirrettäväksi, ja tänään haluan tähdentää juuri edellä esiteltyä arvoa: aikana, jolloin äärimmäisen nopeat ja laajalla alueella vaikuttavat mediat viettävät voitonjuhlaansa, ja vaarana on kaiken kanssakäymisen latistuminen samanmuotoiseksi ja yhdenmukaiseksi kuoreksi, kirjallisuuden tehtävänä on toimia viestimenä niiden kesken, jotka ovat erilaisia erilaisuutensa vuoksi, ei tasoihtaen vaan ylistäen eroavuutta kirjalliselle kielelle ominaisella tavalla." (s. 77-78). Tähän pasolinimaiseen tapaan Calvino kirjoittaa *nopeudesta*, viitaten sillä graafisen merkkipäijestelmän, kirjoitetun kielen kykyyn ylittää ajan ja paikan rajoja, tuottaa kommunikaatioyhteyttä, jossa ajatuksen aineettomuus yhdistyy kokemuksen välittömyyteen. Muita yksittäisten arvojen mukaan nimettyjä kirjan lukuja, jotka toimivat myös erillisinä esseinä, on kaikkiaan viisi. Calvinon kuoltua 1985 kirjan nimessä esiintyvä kuudes muistio jäi kirjoittamatta, kuten jäi myös pitämättä koko se Harvardin Cambrid-

gen luentosarja, jota varten hän muistionsa kirjoitti.

Neo-realistista postmodernistiksi

Kuubalaissyntyinen, varhain italialaistunut Calvino tunnettiin uransa alussa neo-realistina monien muiden 50-luvun italialaisten tapaan, mutta hän kulki läpi monenlaisia vaiheita ja päätyi lopulta jälkimodernien kirjallisuusteorioiden ilmentäjäksi. Postmodernistien suosioon vaikutti erityisesti epäromaanin *Is talviyönä matkamies*, jossa Calvino parodioi ja käytti hyväkseen lukuisia nykyaikaisten kirjallisuusteorioiden keskeisistä teemoista teoksesta tekstiin ja tekijästä lukijaan. Tämä piirre olikin leimallinen hänen koko uralleen: Calvino kirjoitti aina lähellä teoreettisia suuntauksia, kirjallisuudentutkimuksen ja filosofian uusia näkemyksiä, eksistentiaalisia, strukturalistisia, semiotiikkaa, narratologiaa, reseptiteorioita jne.. Usein, erityisesti ennen jälkistrukturalistisen kirjallisuudentutkimuksen läpimurtoa ja kirjallisuuden ja kritiikin yhteensulautumisen propagoijia, Calvino syyteltiin teennäisestä älyllisyydestä, mutta objektivistisen normatiivisuuden haaveesta luovuttaessa myös nämä äännet ovat hiljenneet. Toisaalta Calvinon kielessä ja kirjoituksessa on riittämiin tekstin hurmaa ja eleganssia, ainakin mikäli suomennokset ovat yhtään uskollisia alkuperäiselle italiankielelle. *Muistioidenkin* lukeminen tuottaa nautintoa, jonka alkulähdettä on vaikea määrittellä. Tästä kiitos siis myös kääntäjä Eina Suolahdelle.

Calvinon lasketaan usein kuuluneen tai ainakin toimineen yhteydessä pääosin ranskalaisen kirjailijoiden muodostamaan Oulipo: on eli "mahdollisen" kirjallisuuden työpaajaan (Ouvroir de Littérature Potentielle). Ryhmän jäsenistä suomalaisille jo käännöstenkin kautta tunnetuimmat lienevät Raymond Queneau sekä George Perec, joihin Calvino itsekin viittaa aivan teoksensa lopussa, pohtiesaan romaanin nykypäivää ja tulevaisuutta. Sukulaisuus Perecin ja Queneau hyperromaanien ja omaperäisten struktuurikokeilujen sekä Calvinon teosten välillä on ilmeinen. Teorian kommentoinnin ja muotokokeilujen ohella muita Calvinon tuotannossa toistuneita piirteitä olivat allegorisuus ja yhteiskuntakriittisyys. Viimemainittu, alkupuolen neo-realismista periytynyt piirre, on erityisen selkeästi näkyvissä esim. episodiroomaanissa *Marcovaldo* ja novellikokoelmassa *Tämä vaikea elämä*, joka on Calvinon teoksesta ehkä "marxilaisin". Molemmissa modernin, markkinataloudellisen, kaupungistuneen ja vieraannuttavan yhteiskunnan törmäyksiä yksilöiden halujen ja toiveiden sekä oikeudenmukaisuuden kaipuun kanssa kuvataan tragikoomiseen tyyliin.

Tammen keltaisen kirjaston vakioihin kuuluneen Calvinon ensimmäiset suomennokset

jo 50-luvulla olivat Pentti Saarikosken käsi-
alaa eli allegoria-trilogia *Paroni puussa*,
Halkaistu varakreivi ja *Fitari, jota ei ollut*. Kes-
keisistä romaaneista suomentamatta on enää
Il castello dei destini incrociati (Risteytyvien
kohtaloiden linna), mutta Tammi on jo ilmei-
sesti jättänyt Calvinon taakseen. *Muistioiden*
suomentaminen on erinomainen oivallus
Loki-Kirjoilta.

Muistioita, esseitä, arvoja

Calvinon käyttää esseissään runsaasti teksti-
lainauksia klassikoilta ja nykykirjailijoilta, jol-
loin teoksesta muodostuu eräänlainen luke-
misto. Lukijan iloksi monet pitkätkin runo- ja
proosalainat on sisällytetty suomenokseen
sekä alkukielellä että käännöksinä, mikä te-
kee Calvinon ”lähiluvun” seuraamisesta eri-
tyisen nautinnollista. Esimerkiksi ensimmäis-
essä, *Keveyttä* käsittelevässä esseessään
Calvino aloittaa kreikkalaisesta mytologiasta
ja Ovidiuksen Muodonmuutoksista, ja päättyy
Kafkan Hiilisingollaratsastajaan. Siinä välissä
ovat ehtineet esiintyä niin Lucretius ja Dante
runoelmineen, Boccaccio novelleineen ja
Cavalcanti sonetteineen, kuin Shakespeare,
Swift, Leopardi ja Kunderakin, muiden ohel-
la. Loppujen lopuksi Calvinon *reader* ei siis
käsittele enempiä eikä vähempää kuin koko
kirjallisuuden historiaa kaikessa monita-
soisuudessaan ja -tyylisyydessään.

Calvinon ilmeisen harkitusti avauses-
seensä aiheeksi valitsema keveyden teema
kertoo paljon koko kokoelmasta: Calvino ha-
luu kirjoittaa tavalla, joka on kevyttä, ei pin-
nallisuuden vaan äyllisen elävyyden, notkeu-
den, nopeuden, liikkuvuuden, yllätyksellisyy-
den mielessä: ”Jäs haluaisin löytää vertaus-
kuvan toivotukseksi alkavalle vuosituhannel-
le, valitsisin tämän: runoilija-filosofin notkea
yllätyshyppy, joka nostaa hänet maailman
raskauden yläpuolelle ja osoittaa, että paino-
voima kätkee itseensä salaisuuden. Sen melu-
luisa, hyökkäävä, korskea ja mylvivä vasta-
kohta, jota monet luulevat nykyajan elinvoi-
maisuuksi, kuuluu kuoleman valtakuntaan,
kuin ruostuneiden autojen hautausmaa.” (s.
32)

Enkä mikään muu ei tuota riittävää vasta-
voimaa nykyajan armottomille ekonomisille
ja teknologisille välttämättömyyksille kuin
mielteliäisyyden keveys ja muuntumiskyky,
jonka se antaa. *Nopeuden ja keveyden* ohel-
la muut muistioiden johtoaiheet, *täsmälli-
syyys, näkyvyys ja moninaisuus* ajavat samaa
johtolankaa: älyn ja kirjoituksen henkevä
tarkkuutta. Calvino on mielenkiintoisella ta-
valla uuden kirjallisuuden ja uusien tieto-
käsitysten ilmentäjänä sekä ajan ilmiöiden
etulinjassa että terveessä vastarinnassa joi-
tain kulttuurin kehityslinjoja kohtaan. Esimer-
kiksi näkyvyyden teemaa hän tarkastelee
imaginaation idean ja historian kautta, ja
miettii nykykulttuurissa etenevän kuvallisu-

den inflaation merkitystä inhimillisille kyvyil-
le. Jäs kuvien paljous yhä enemmän leimaa
kokemustodellisuuttamme, kuinka voimme
tulevaisuudessa nähdä tarpeen kehittää ja pi-
tää yllä vaivalloista taitoa työstää esiin *poissa-
oleviakuvia* ja niiden yhdistelmiä? Jäs jos tämä
menetetään, miten käy kyvyillemme hahmot-
taa uutta, tunnistaa vanhaa ja kokea yhteyttä
itseyyttämme laajempiin kokonaisuuksiin?
Pidettiin mielikuvitusta sitten tiedon väli-
neenä tai tienä maailmansieluun samaistumi-
seen, sen merkitys inhimilliselle elämälle on
kiistämätön.

Viimeisessä esseessään Calvino tarkaste-
lee ensyklopedistisia kirjailijoita. Ensyklope-
dismilla hän ei kuitenkaan viittaa termin his-
toriaan ja tiedollisesti staattisen ja järjestettä-
vissä olevan kosmoksen ajatukseen, vaan pi-
kemmin todellisuuden verkostollisuuteen tai
tekstuaalisuudessa siihen, mitä nykyään
Bahtinin innoittamana kutsutaan polyfoniak-
si: ”Tämän vuosisadan suurissa romaaneissa
hahmottuu ajatus *avoimesta* ensyklope-
diasta. Laatusana on varmasti ristiriidassa
substansiivin kanssa: ensyklopedian [alk.
kreikan *enkyklios paideia* = kehäopetus]
syntyhistoria kertoo yrityksestä esittää maa-
ilman tieto tyhjentävästi sulkemalla se ympy-
rän sisään. Nykyisin ei voida enää ajatella ko-
konaisuutta, johon ei sisältyisi toteuttamatto-
mia mahdollisuuksia, otaksomia, moninai-
suutta.” (s. 177) Ensyklopedistisiksi kirjaili-
joiksi Calvino laskee siten mm. Flaubertin,
Proustin, Jbycen ja Mannin ja pitää heitä aika-
kautemme airuina: ”Käsitys tiedosta moninai-
suutena yhdistää sekä modernismiksi että
postmodernismiksi nimettyjen suuntausten
merkittävimpiä teoksia. Toivoisin sen, eri
nimekkeistään riippumatta, jatkuvan myös
ensi vuosituhannella.” (s. 177)

Calvino-reader

Muistioita lukiessa ei tarvitse tuntea Calvinon
muuta kirjallista tuotantoa, mutta siitä kiin-
nostuneille teos tarjoaa näköaloja ja tulkinta-
vinkkejä. Kirjailijan itsensä mielestä kirja, jos-
sa hän uskoo ”kyenneensä ilmaisemaan eni-
ten” on *Näkymättömät kaupungit*. Monissa
Näkymättömien kaupunkien ekskursseissa,
joihin Calvino Marco Polon kaupunki-
kuvauksien kautta johdattaa, on kyse ikään
kuin nurin käännetyistä näkemisen tavasta,
joka juuri radikaalin *erilaisuutensa* vuoksi
tarjoutuukin kuin peilikuvana näkymäksi siitä,
mikä todellisesti on.

Muistioidensa kolmannessa osiossa, *tä-
smällisyydestä* kirjoittaessaan, Calvino itse
nostaa esiin kokonaisuudessaan lainaten
erään *Näkymättömien kaupunkien* tekstikoh-
dista. Hän tarjoaa sen kautta avaimen omaan
tuotantoonsa viitaten siihen, miten katkelma
tuo esiin kaksi keskeistä ajattelun tapaa, jotka
hedelmällisessä ristiriidassa ovat kamppail-
leet kaikkien hänen teostensa taustalla:

“...*Suurkaani yritti samaistua peliin: mutta nyt
hän ei tajunnut pelin tarkoitusta. Jäskainen peli
päättyy voittoon tai tappioon: mutta mistä?
Mikä oli todellinen pelipanos? Sakkimatissa
voittajan käden poistaman kuninkaan jalan alle
jää tyhjä, valkoinen tai musta ruutu. Tekemäl-
lä voittonsa aineettomiksi voidakseen pelkis-
tää ne olennaiseen Kublai oli päätenyt äärim-
mäseen toimenpiteeseen: lopullinen valloitus,
josta imperiumin moninaiset aarteet olivat vain
pettäviä kuoria, pelkistyi neliskulmaiseen
höylättyyn puunkappaleeseen.*

*Silloin Marco Polo sanoi: —Shakkilautasi
majesteetti, on kahdesta puulajista tehty
upotustyö: eebenpuusta ja vaahterasta. Neliö
johon valaistunut katseesi keskittyy, leikattiin
vuosirenkasta joka kasvoi kuivana vuonna,
näetkö millaiset sen syyt ovat? Tässä kohoaa
tuskin näkyvä nystyrä: silmu yritti työnnyä si-
tä jonain varhaiskevään päivänä mutta yön
halla pakotti sen luovuttamaan. Suurkaani ei
ollut vielä huomannut että muukalainen pys-
tyi sujuvasti puhumaan hänen kieltään mutta
se ei häntä ihmetyttänyt. —Tässä on hiukan
suurempi huokonen. Siinä on ehkä ollut
toukan kolo, mutta ei puumadon, sillä se olisi
heti kuoriuduttuaan jatkanut kaivamista, vaan
lehtimadon joka mutusteli lehtiä ja sen takia
puu valittiin ja kaadettiin... Kaivertaja koversi
taltallaan tämän reunuksen liittääkseen sen
korkeampana työnnyvään ruutuun...*

*Asioiden määrä joka voitiin lukea sileästä
ja tyhjästä puupalasta sai Kublain ymmälleen
ja Polo oli jo päässyt puhumaan eebenpuu-
metsistä, sääskistä, tukkilautoista joita uitetaan
pitkin jokia, rantalaitureista, naisista ikkunoi-
den ääressä...*” (s. 115-116; NKs. 137-138).

Calvinon mukaan Suurkaanin ja Marco Polon
tavat tarkastella annettua ilmiötä, shakki-
lautaa, tuovat esiin hänen totuuden ja täsmäl-
lisyyden tavoittelunsa kaksi suuntaa: yhtäällä
tiivistämisen, pelkistämisen ja yleistämisen
abstrahoivan pyrkimyksen, ja toisaalla aistein
tavoitettavien asioiden mahdollisimman us-
kollisen esiintuomisen, pyrkimyksen saada
kirjoitetuksi kirjoittamaton. Nämä eivät ole
erillisiä ihanteita vaan ihmisen kokonaisen
maailmasuhteen väistämätöntä Janus-kas-
voisuutta. Koskaan näitä reittejä pitkin ei siiti
päästä perille. Edellinen tie on mahdotonta
kulkea loppuun koska luonnollinen kieli ei
koskaan pelkisty riittävästi vaan sisältää aina
melua, merkityksen ylimäärää, jota ei voi saa-
da haltuunsa ja pakottaa tiettyyn muottiin, on
aina enemmän kuin merkityksenantaja (tai
sellaiseksi itsensä kokeva) haluaa. Jälkimmäi-
nen tie ei puolestaan koskaan toteudu täysin
koska ympäröivä maailma itse ja kokemus-
piirimme on aina enemmän kuin kieli ja
ilmaisumme, jotka sitä kartoittavat. Kieli on
siis samalla sekä liikaa että liian vähän ollak-
seen täydellinen totuuden välittäjä, ja tämän
kaksinaisuuden rajapintoja kirjailijan (tai aina-
kin Calvinon itsensä) on kuljettava yrittäen

yhä uudelleen vangita sitä, mikä on tavoitetamaton: "Maailmankaikkeus ja tyhjiys... joista jompaa kumpaa kirjallisuus aina tavoittelee, ja jotka usein pyrkivät samaistumaan toisiinsa." (s. 173)

Kun tämän sabluunan avulla ryhtyy uudelleenlukemaan Calvinon tuotantoa, yhteyksiä on helppo löytää. Juri Näkymättömissä kaupungeissa sekä myöhäisvaiheen avainromaanissa, intellektuaalisessa testamentissa *Herra Palomar*, tämä kaksisuuntainen tutkimisen halu tulee monesti ilmaistuksi, toisinaan kaikessa aforistisuudessaan selväsanaisestikin: "Marco Polo kuvailee silan kivi kiveltä. —Mutta mikä kivi kannattaa siltaa? kysyy Kublai-kaani. —Siltaa ei kannata tämä tai tuo kivi, Marco vastaa —vaan kaaren linja, jonka ne muodostavat. Kublai-kaani on hiljaa ja miettii. Sitten hän lisää: —Miksi puhut minulle kivistä? Minua kiinnostaa vain kaari. Polo vastaa: —Ilman kiviä ei ole kaarta." (NK, s. 87).

Omasta kirjailijantyöstään Calvino toteaa myös Wittgensteiniin viitaten: "... kieltä on mielestäni käytettävä niin, että asioita (läsnäolevia tai poissaolevia) voi lähestyä hienotunteisesti, valppaasti ja varovaisesti, kunnioittaen sitä, mitä asiat (läsnä- tai poissaolevat) viestittävät ilman sanoja." (s. 120). *Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man Dichtung schreiben*.

Kirjallisuuden eetos

Mielenkiintoisinta Calvinon tuotannossa ei siis ole vain kirjallinen taitavuus ja kokeilevuus, pohdintojen terävyys, eurooppalaisen aatehistorian tai vuosisatamme filosofian tuntemus, ranskalaisen uusromaanin ja italialaisen yhteiskuntarealismin synteesi vaan voisi ehkä puhua kirjailijan eetoksesta, johon liittyy ajatus kirjallisuuden tärkeydestä. Ehkä juuri tämä eetos sai hänet kirjaamaan *Näkymättömien kaupunkien* loppusanoiksi eettisen imperatiivin:

"*Elävien helvetti ei ole jotain sellaista mikä on tulossa; jos helvetti on olemassa, se on jo täällä, helvetti jota elämme päivästä päivään ja jonka muodostamme eläessämme yhdessä. On kaksi tapaa olla kärsimättä siitä. Ensimmäinen on monille helppo: hyväksyä helvetti ja tulla osaksi siitä eikä enää nähdä sitä. Toinen on vaikea ja vaatii jatkuvaa tarkkaavaisuutta ja oppimista: on etsittävä ja tunnistettava kuka ja mikä helvetissä ei ole helvettiä, on sallittava sen säilyä ja annettava sille tilaa.*" (NK, s. 168)

Milan Kunderan tapaan (jonka essee- ja haastattelukokoelma *Romaanin taide* tulee kutsumatta mieleen *Muistioiden* yhteydessä) Calvino katsoo, että kirjallisuudella on koko kulttuurin kannalta tehtäviä ja merkityksiä, joita mikään muu ei voi korvata ja joiden täytyminen ei ole yhdentekevää tulevaisuutem-

me kannalta. Molempien ajattelussa kirjallisuus (tai Kunderan kohdalla romaani-kirjallisuus) traditionaalisuuteen yleisempään traditioon, joka Kunderalle on eurooppalaisuus kohtalonkysymyksineen:

"*Röbelais'n oppineisuudella, niin suuri kuin se olikin, on siis eri merkitys kuin Descartesin oppineisuudella. Romaanin viisus on toisenlaista kuin filosofian viisus. Romaani ei ole syntyisin teoreettisesta mielestä vaan humoristisesta mielestä. Eräs Euroopan epäonnistumisista on siinä ettei se koskaan ole ymmärtänyt kaikkein eurooppalaisinta taidetta —romania; sen henkeä, sen valtavia tietoja ja löytöjä eikä sen historian autonomisuutta. Jumalan naurun inspiroima taide ei ole mukseltaan ole vain riippumatonta ideologisista varmuuksista, se puhuu niitä vastaan. Penelopen tavoin se purkaa öisin kangastajota teologit, filosofit ja tiedemiehet päivällä kutoivat.*" (Kundera, s. 162)

Calvinossa on Röbelaisin rinnalla ilmeisesti enemmän Descartesia kuin Kunderassa, mutta yhtä kaikki molemmat pohtivat lopulta sitä, mitä ihmisenä oleminen on ja miten kirjallisuus tämän tavoittaa. Vastoin kirjallisuuden (ja historian) kuoleman julistajia Kundera toteaa "Jokainen romaani esittää, tahtoen tai tahtomattaan, vastauksen kysymykseen: mitä inhimillinen olemassaolo on ja missä sen runous piilee" (s. 163) ja Calvino kirjoittaa: "Luotan kirjallisuuteen koska tiedän, että joiain asioitavain kirjallisuus voi antaa omien erikoispiirteittensä ansiosta." (s. 13)

Mihin sitten kirjailijan kaipuu kohdistuu, mitä kohti vie Calvinon eetos? *Muistionsa* hän päättää yhteen mahdolliseen vastaukseen:

"...jospa olisikin mahdollista luoda teos minän ulkopuolelta, teos, jonka avulla voisimme siirtyä yksilöllisen minän rajoitetun näkökulman ulkopuolelle ja astua sisään muihin omamme kaltaisiin, mutta myös antaaksemme äänen niille, jotka eivät osaa puhua: räystäälle asettuvalla linnulle, puulle keväällä ja puulle syksyllä, kiville, sementille, muoville..."

Ekö tämä ollut se päätepiste johon Ovidius pyrki kertoessaan muotojen jatkuvuudesta, ja päämäärä, jota Lucretius tavoitteli samaistamalla kaikille esineille yhteiseen luontoon?"

Tuukka Tomperi

Lähteet

- Näkymättömät kaupungit* (La città invisibili). Suomentanut Jorma Kapari. Tammi: Helsinki, 1976 (1972).
- Milan Kundera: *Romaanin taide*, WSOY: Jyväskylä, 1987 (1986).